

MIKLÓS PÉTER

TÖREKVÉSEK EGY MAGYARAJKÚ ORTODOX PÜSPÖKSÉG LÉTREHOZÁSÁRA AZ 1930-AS ÉVEKBEN. NÉMETH ISTVÁN PÜSPÖK ÉLETRAJZÁHOZ

Németh István 1890. július 25-én született a Zala vármegyei Halápon. Római katolikus teológiai tanulmányai befejeztével 1914. június 24-én szentelték pappá a váci egyházmegye szolgálatára, amelynek területén – többek között – Bagon és Lőrinciben működött segédlelkészként.¹ Később megnősült, áttért az ortodox hitre és előbb a szerb ortodox egyház, majd a konstantinápolyi patriarkátus papjaként szolgált Szentesen. 1934. március 15-én a híveiből álló magyar ortodox egyház – állami engedély nélküli, nem hivatalos – zsinata püspökké választotta, majd 1934. szeptember 23-án Mar Theodosius néven püspökké szentelte I. Efrém (Mar Ignatius Afram I Barsoum) antiochiai szír jakobita pátriárka és kinevezte a „magyar görögkeleti ortodox egyház érsekévé”.² Miután Szentesről távozni volt kénytelen, Budapestre költözött. A második világháború után pedig nyugatra távozott és folytatta keleti keresztény egyházi tevékenységét.³ Németh István Theodosius püspök 1969 márciusában hunyt el Münchenben.⁴

Az alábbiakban Németh István szentesi éveinek eseményeit, valamint püspökké választásának és szentelésének történetét tekintem át – mint azon törekvések egyikét, amelyek egy magyarajkú ortodox püspökség létrehozására irányultak a két világháború közötti Magyarországon. Tanulmányom elsődleges forrása a szentesi ortodox egyházközségnek a Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára Szentesi Levéltárában őrzött (A szentesi görögkeleti egyház iratai. XII. 4. 1–4. doboz) iratgyűjtése volt.

1929. augusztus 18-án tartotta a szentesi városháza 42. számú tárgyalótermében ülését „a szentesi görögkeleti egyház belő ügyeit intéző bizottság”. A bizottság kijelölt elnöke Lakos István polgármester-helyettes volt, de az eseményen részt vett Csérgő Károly Csongrád vármegyei alispán is. A bizottsági tagok – Gyuricza Jenő,

¹ Chobot Ferenc: A váci egyházmegye történeti névtára. II. köt. Vác, 1917. 859.

² Taylor, William: Antioch and Canterbury. The Syrian Orthodox Church and the Church of England. Gorgias Press, New Jersey, 2005. 123.

³ Sasvári László – Diószegi György Antal: Görög alapítású egyházközségek Trianon után. Adalékok az ortodoxia történetéhez Magyarországon 1920–1949 között – különös tekintettel a régi magyarországi görögök által alapított egyházközségek sorsára. Budapest, 2010. 34–37.

⁴ A halálózással kapcsolatos adatokat Tóth Tamás bocsátotta rendelkezésemre. Segítségét ezúton is köszönöm!

Gyuricza György, Gyuricza Andor, Gyuricza Pál, id. Argyelán Miklós, Kira Antal, Veres György, Veres Péter, Kifor Ferenc, ifj. Kifor János, vitéz Kürti Demeter, Kelenczés Sándor és Kelenczés György – ekkor egyrészt (ismételten) kijelentették az egyházközség „magyar nemzeti” jellegét, másrészt lelkésszé választották Németh Istvánt.⁵

Az ülésen a levezető elnöki feladatokat ellátó helyettes polgármester megállapította, hogy a 30.782/1908. számú magyar királyi vallás- és közoktatásügyi minisztériumi határozat értelmében „a szentesi görögkeleti egyház magyar jellege törvényes alapon kimondatott”. Ezután Gyuricza Jenő – mint az egyházközség alapítójának leszármazottja (ezen minőségüket a Gyuricza család tagjai gyakran hangsúlyozták az egyházközség hivatalos ügyeinek intézésében vállalt szerepük alátámasztására) – megfogalmazta a közösség igényét a magyar jelleget kifejező magyar istentiszteleti nyelvre, valamint a szándékot, hogy olyan lelkészt válasszanak maguknak, „aki nem tarozik sem a szerb, sem a román egyházi fennhatóságok alá”. Majd hozzátette: „A trianoni békeszerződés következtében az eddigi egyházi fennhatóságtól, amit in spiritualibus et dogmaticis⁶ a karlócai patriarkátus gyakorolt, a szentesi magyar görögkeleti egyház elvált; a karlócai–belgrádi pátriárkának a jurisdikcióját⁷ mi, magyar ajkú vérbeli magyar emberek a trianoni békeszerződés életbe lépése óta eddig is csak túrtük, most pedig nemzet és haza ellen vétkeznék az egyház, ha tovább is elismerné azt.”⁸ Gyuricza Jenő hangsúlyozta, hogy az egyházközség fölötti összes kánoni joghatóság „az autokefál görögkeleti magyar egyház teljes kiépüléséig visszazállanak az ősi jogforrásra, a konstantinápolyi pátriárkára”, majd javasolta Németh István lelkésszé választását, amit az egyházközségi tanács egyhangúlag támogatott és az alábbi határozatot hozta.

„A szentesi magyar görögkeleti egyház intézőbizottsága Gyuricza Jenő javaslatát egyhangú lelkesedéssel elfogadja és ezáltal Németh István görögkeleti magyar esperes lelkész urat meghívás útján a szentesi magyar görögkeleti egyház lelkészéül megválasztja. Kimondja, hogy határozatilag értesíti, dr. Wiener T. László hódmezővásárhelyi görögkeleti adminisztrátort⁹, miszerint szolgálatainak hálás megköszönése mellett további szolgálatai alól felmenti és az eddigi szolgálatokra szóló engedélyt tőle visszavonja.”¹⁰

⁵ Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára. Szentesi Levéltár. (a továbbiakban: MNL CSML SZL) XII. 4. 3. doboz A szentesi görögkeleti egyház iratai. 1927–1933. Az egyháztanács 1929. augusztus 18-i ülésének jegyzőkönyve.

⁶ Lelki és dogmatikai ügyekben, vagyis nem egyházkormányzati kérdésekben.

⁷ Kánoni joghatóságát.

⁸ MNL CSML SZL XII. 4. 3. doboz A szentesi görögkeleti egyház iratai. 1927–1933. Az egyháztanács 1929. augusztus 18-i ülésének jegyzőkönyve.

⁹ Érdekes, hogy Wiener Tibor (1887–1978) – is váci egyházmegyes katólikus papból lett a szerb ortodox egyház lelkésze.

¹⁰ MNL CSML SZL XII. 4. 3. doboz A szentesi görögkeleti egyház iratai. 1927–1933. Az egyháztanács 1929. augusztus 18-i ülésének jegyzőkönyve.

Németh István számára 1926. október 19-én (6-án) két dokumentumot adott ki a szerb ortodox egyház püspöki szinódusa által 2000 májusában a szentek listájára fölvelt Dositej Vasić (1887–1945) niši püspök.¹¹ Az egyikben (2351/1926. sz.) elismerte egyházmegyéje kötelékébe tartozó papnak, s szabadságot és a püspökség területétől való távollétet engedélyezett számára azzal, hogy az egyházmegyei határain kívül is „az összes szent titkokat és isteni szolgálatokat végezheti, melyeket bármely görögkeleti lelkész jogosítva van végezni”. A másik iratban (2352/1926. sz.) pedig kitüntetésként fölhatalmazta Németh Istvánt papi ruháján a vörös öv viselésére.¹²

1929. szeptember 17-én Csergő Károly alispán tájékoztatta a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumot a lelkészválasztásról, amelyre Petri Pál államtitkár október 2-i levelében a következő sorokkal reagált: „a lelkészválasztás csak abban az esetben igényel részemről való tudomásul vételt, ha a megválasztott egyén nem magyar állampolgár; az egyházi főhatósági jóváhagyás, pontosabban a püspöki *jurisdictio* pedig a megválasztott egyén és az egyházközösség oly belső ügye, mely a kormány érdeklődési körén általában teljesen kívül áll”.¹³

A lelkészválasztás előtt nem sokkal (1929 júliusában) az egyházközségi bizottság nevében Gyuricza Jenő jegyző és Kira Antal főgondnok 1929. november 1-jével fölmondta az egyházközségtől lakást bérlő Pokorny László és özv. Wellisch Vilmosné szerződését, mivel a helyiségeket a közösség lelkészlakás, illetve tanácsterem céljára vette volna használatba.¹⁴ Végül a paplakot Németh István rendelkezésére bocsátották, míg a másik megürült lakást Jobban Ferenc József városi tisztviselőnek adták bérbe.¹⁵

1929. augusztus 19-én – a lelkészválasztás másnapján – az egyházközségi tanács ismét ülést tartott, amelyen azonban már a megválasztott lelkész elnökölt. Ekkor Gyuricza Jenő javaslatára a közösség havi négyszáz pengő tiszteletdíjat szavazott meg Németh részére, valamint egy lakást és egy veteményes kertet adott át neki használatra. Az ülésen Kira Antal fölvette, hogy ha már az egyházközségben a magyar lett a liturgia nyelve, akkor az egyházi ünnepek is „más felekezetek ünnepével

¹¹ Dositej Vasić 1913-tól Niš püspöke, majd 1932-től Zágráb szerb ortodox érseke volt. A szerb egyház megbízottjaként sokat tett a csehszlovákiai – és benne a kárpátaljai – ortodoxia pozícióinak erősítéséért. Halálához a horvát fogságban és kórházban elszenvedett sérülések is hozzájárultak. Mint hitvalló került a szentek sorába, ünnepe január 13. <http://www.pravoslavie.ru/english/7420.htm> (A letöltés időpontja: 2014. január 22.)

¹² MNL CSML SZL XII. 4. 3. doboz A szentesi görögkeleti egyház iratai. 1927–1933. Jelzet nélkül. [6808/1929. augusztus 21. ikt. sz.]

¹³ MNL CSML SZL XII. 4. 3. doboz A szentesi görögkeleti egyház iratai. 1927–1933. Jelzet nélkül. [6808/1929. augusztus 21. ikt. sz.]

¹⁴ MNL CSML SZL XII. 4. 3. doboz A szentesi görögkeleti egyház iratai. 1927–1933. Jelzet nélkül. [64/1929. ikt. sz.]

¹⁵ MNL CSML SZL XII. 4. 3. doboz A szentesi görögkeleti egyház iratai. 1927–1933. Az egyháztanács 1929. augusztus 19-i ülésének jegyzőkönyve.

egyidejűleg” – vagyis a „rég” Julián-naptár helyett az „új” Gergely-naptár szerint – kerüljenek megtartásra. Németh István válaszáat az ülés jegyzőkönyvében az alábbi szavakkal örökítették meg.

„Németh István esperes lelkész legnagyobb örömeinek ad kifejezést a bizottság ilyen magyar hazafias kifejezésének nyilvánítható kérését illetően és kinyilatkoztatta, hogy ebben nincs semmi olyan cselekedet, mely az egyház egyenes működését csökkentené, sőt épp a legnemesebb cselekedet itt, a magyar földön élő görögkeleti magyar egyháznál.

A bizottság a legnagyobb örömeinek kifejezése mellett köszönetet mond Németh István esperes lelkésznek, valamint határozatilag is kimondja ezután, hogy az ünnepek, melyek eztán következnek az úgynevezett új naptár szerint fognak megtartani, mely hivatalos elnevezéssel Gergely-féle naptár.

Németh István esperes lelkész ismételten köszönti a bizottságot ezen hazafias elhatározásáért és ígéretet tesz a bizottságnak ismételten arra nézve, hogy ha továbbra is ilyen szellemben akar haladni magyar egyházának felvirágoztatásában és ha bizalmát továbbra is ennyire neki ajándékozza, minden lépését a legbuzgóbb papi erejével fogja támogatni.”¹⁶

Az egyházköztség az 1930. év folyamán elkészítette alapszabályát, amelyben egyrészt kihangsúlyozta annak magyar nemzeti jellegét, másrészt kifejezte autonómiáját. A dokumentumot Petri Pál vallás- és közoktatásügyi minisztériumi államtitkár 1930. december 24-én hagyta jóvá azzal, hogy az alapszabály ideiglenes jellegű – addig hatályos, „amíg a görögkeleti magyar egyház ügye véglegesen rendeztetik” – és az egyházköztség működési területe Szentes városára és Csongrád vármegyére terjed ki.¹⁷

Ugyancsak abban az évben – hosszú idő után először – vagyonleltár készült, illetve részletes zárszámadás került összeállításra. Az ezekről készült dokumentumokat Németh István 1931. január 27-én küldte el a vármegyei alispáni hivatalnak, amit az február 23-án el is fogadott. 1930-ban a szentesi ortodox egyházköztség 14 737 pengő 98 fillér bevételt és 12 866 pengő 17 fillér kiadást számolt el.¹⁸

Dositej Vasić püspök 1931. augusztus 29-én (16-án) hozott döntésével „Németh Istvánt, a niši egyházmegye missziós lelkészét a papi rendtől való megfosztásra ítélte”. Döntését a szerb ortodox egyház szent szinódusa 1932. október 6-án (szeptember 23-án) jóváhagyta és erről tájékoztatta mind a niši püspököt, mind Zubkovic György budai püspököt, mind Németh Istvánt. A területileg illetékes budai szerb

¹⁶ MNL CSML SZL XII. 4. 3. doboz A szentesi görögkeleti egyház iratai. 1927–1933. Az egyháztanács 1929. augusztus 19-i ülésének jegyzőkönyve.

¹⁷ MNL CSML SZL XII. 4. 3. doboz A szentesi görögkeleti egyház iratai. 1927–1933. Jelzet nélkül. [699/alisp1931. sz.]

¹⁸ MNL CSML SZL XII. 4. 3. doboz A szentesi görögkeleti egyház iratai. 1927–1933. Jelzet nélkül. [7/1931. ikt. sz.]

főpap minderről szeptember 26-án kelt levelében tájékoztatta a Csongrád megyei alispánt.¹⁹

Nemcsak támogatói, de ellenzői is voltak Németh István magyar nemzeti ortodox egyházközséget megteremtő kísérletének. 1932. március 15-én Kelenczés Sándor és huszonnégy – szentesi, illetve környékbeli ortodox – társa levélben fordult a Csongrád megyei alispánhoz, amelyben egyrészt vitatta Németh lelkészi tevékenységének jogalapját (a papi rendhez való tartozását és a szentesi parókusi megválasztásának jogosságát), másrészt sérelmezte a pap azon állítását, hogy a helyi ortodox egyházközség számára a magyar jelleg biztosítása tőle származik. (Az eredetileg görög alapítású egyházközség már a huszadik század első évtizedében – 1907–1908-ban – kinyilvánította magyar jellegét, s ennek szellemében írt alapszabályát a vallás- és közoktatásügyi minisztérium is megerősítette.²⁰) A panasz írói – mint a későbbiekből kiderül, joggal – tartottak az ortodox egyháztól való hivatalos (kánoni) elszakadás lehetőségétől, s nem nézték jó szemmel Németh István öntörvényű és igencsak átpolitizált tevékenységét.

Ahogy a levélben olvasható: „A természet rendje szerint nem engedhető meg, hogy a vallásba vetett hitet bárki is a saját önző útjai és érvényesülései egyengetésére használja fel a hazafiság jelszavával. Míszerintünk az az igazi hazafi, aki minden dicsvágy, minden felfelé törés és önzés nélkül szolgálja megcsonkított hazánkat. Arcpirító a Németh István-féle nagydobverés, mely úgy tüntet fel bennünket, mint akik a magyarság szempontjából szelídítésre szorulnak. Mi a valódi gör[ög]. kel[eti]. vallásban akarunk tovább is élni és nem egy olyan gör[ög]. kel[eti].-nek nevezett szemfényvesztésben, ahol a vélt pap papi méltóságától meg van fosztva.”²¹

Kelenczés Sándor és társai Németh Istvánnak a szentesi lelkészi állásból való eltávolítását igénylő kérelmüket és panaszlevelüket Zubkovics György budai szerb ortodox püspöknek is megküldték, aki 1932. május 9-én kelt levelében azt közölte a csongrádi alispánnal, hogy a szentesi ortodox egyházközség hívei joghatósága alá tartoznak, s ebből kiindulva lelkipásztori ellátásukkal Wiener Tibor László hódmezővásárhelyi lelkész, illetve – előbbi akadályoztatása esetére – Gyurgyevics István szegedi parókust bízta meg.

Az ügy különös módon folytatódott. Németh István a helyén maradt: egyrészt hívei – Gyuricza Jenő, Kira Antal és társaik –, másrészt a szentesi és a Csongrád vár-

¹⁹ MNL CSML SZL XII. 4. 3. doboz A szentesi görögkeleti egyház iratai. 1927–1933. Jelzet nélkül. [Eln.386/ex1932.]

²⁰ Lásd bővebben Labádi Lajos négyrészes cikksorozatát a szentesi ortodox egyházközség történetének első időszakáról a *Szentesi Élet* 2008. augusztusi számaiban.

²¹ MNL CSML SZL XII. 4. 3. doboz A szentesi görögkeleti egyház iratai. 1927–1933. Jelzet nélkül. [7760/1932.]

megyei törvényhatóság vezetőinek támogatásával, sőt rágalmazás vádjával hosszú évekig elhúzódó bírósági eljárást kezdeményezett Kelenczésék ellen.²²

A budai püspök döntését már csak azért is figyelmen kívül hagyta az egyházközség híveinek egy része, mert fölfogásuk szerint a kánoni joghatóság tekintetében is változás következett be, amikor a szentesi egyházközség Németh István megválasztáskor kijelentette: nem tartozik a budai szerb püspök joghatósága alá (noha akkoriban Németh formailag a szerb egyház missziós papjaként szolgált), s helyette a konstantinápolyi (görög) ökumenikus pátriárka juriszdikcióját ismerte el.

A szentesi görögkeleti magyar egyházközség tanácsa 1932. október 25-i ülésén Németh István esperes elnök mellett Gyuricza Jenő, Gyuricza Andor, Gyuricza Péter Pál, Kira Antal, ifj. Kifor János, Veres Péter, Csigér János és vitéz Kürti Demeter egyházi tanácsstagok vettek részt. A testület két határozatot hozott. Az egyik értelmében özv. Gyuricza Istvánné a használatában lévő kántori lakást (amely két szobából, valamint konyhából és kamrából állt, s tartozott hozzá pince és sertésól is) 1933. január elsejétől élete végéig díjmenetesen vehette igénybe. Emellett Schiffer Izidornak, Gyuricza Péter Pálnak és Gyuricza Györgynek az egyházközség tulajdonában lévő ingatlanokért fizetett bérleti díjai szintén csökkentésre kerültek. A másik határozat a lelkész javadalmazását érintette. Az „autonóm görögkeleti magyar egyház egyháztanácsa” Németh Istvánt – addigi havi négyszáz pengős fizetése helyett – „1933. január 1-től az egyház tulajdonában lévő Kossuth utca 4–6. szám alatti házak és telek összebevételével javadalmazza, de kötelezi a lelkészt, hogy jövedelméből köteles az egyház épületeit jó karban tartani”. Az esperes ezért köszönetet mondott, majd kijelentette, hogy ebből a jövedelméből is legföljebb négyszáz pengőt vesz igénybe havonta, a többit pedig „az egyház szükségleteire” fordítja.²³

1934. március 15-én az „autokefál görögkeleti magyar egyházhoz tartozó egyházközségi vezetőségek” zsinatot tartottak „az 1868. évi IX. t[örvény].c[ikk]. 9. §-val²⁴ biztosított önkormányzati jog alapján egyházi felsőbbségük megválasztása végett”.²⁵ A zsinaton összegyűltek a magyar nemzeti ortodox egyház püspökévé választották Németh Istvánt, aki innentől leveleit már nem csak mint „szentesi magyar görögkeleti esperes-lelkész”, hanem mint „választott püspök” is jegyezte. Mivel azonban a püspökké választását sem a szentesi és dél-alföldi ortodox hívek nagy ré-

²² MNL CSML SZL XII. 4. 3. doboz A szentesi görögkeleti egyház iratai. 1927–1933. Jelzet nélkül. [Eln161/ex1932.]

²³ MNL CSML SZL XII. 4. 1. doboz A szentesi görögkeleti egyház iratai. Jegyzőkönyvek. 1891–1932. Az egyháztanács 1932. október 25-i ülésének jegyzőkönyve.

²⁴ 1868. évi IX. törvénycikk (a görögkeleti vallásúak ügyében) 9. §: „A görögkeleti vallás se nem szerb, se nem román ajkú hívei ezentúl is meghagyatnak mindazon jogaikban, a melyeket egyházközségi s iskolai ügyeik önálló intézésében, szertartási nyelvük szabad használatában, mint szintén egyházközségi vagyonnak és alapítványaik kezelésében eddig gyakoroltak.”

²⁵ MNL CSML SZL XII. 4. 3. doboz A szentesi görögkeleti egyház iratai. 1927–1933. Jelzet nélkül. [Németh István meghívólevele Csergő Károly Csongrád vármegyei alispánnak. Szentes, 1934. március 12.]

sze, sem – érthető módon – a magyarországi ortodox egyházak vezetősége, sem a kulturális kormányzat nem támogatta, püspökké szentelésére, s az egyházmegye jogi elismerésére nem kerülhetett sor.

Mindezeket megelőzve 1934 januárjában több magyar ortodox csoport – szentesiek (Gyuricza György és társai), hódmezővásárhelyiek (Misán János és társai), orosháziak (Flefe Sándor és társai), mezőpeterdiek (Magyari Gábor és társai) és körrösszegapátiak (Marosán Gergely ortodox lelkész és Varga Mózes tanító) – Horthy Miklós kormányzóhoz fordult azzal a kéréssel, hogy Némethet a magyar ortodox egyházmegye püspöki adminisztrátorává nevezze ki.

Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter a kialakult helyzetről alkotott véleményét 1934. június 26-án írta meg Farkas Bélának, Csongrád megye főispánjának: „A püspöki adminisztratori kinevezés a magyarországi gör[ög]. kel[eti]. egyházi ügyek országos rendezésére vonatkozó tárgyalások mostani állapotában nem időszerű. Különben is, nevezett lelkész azzal a cselekedetével, hogy csekély számú hívét minden felsőbb engedély nélkül folyó év március 15-re Szentesre összehívta és ott magát püspökké választotta, alkalmatlanná és érdemtelenné tette magát a püspöki adminisztratori tisztség betöltésére.”²⁶

1934. augusztus 14-én Germanosz amasiai címzetes érsek, a konstantinápolyi egyetemes patriarkátus közép-európai exarchája nyilatkozatot adott ki a szentesi ortodox hívek számára, amelyben közölte, hogy Németh István a konstantinápolyi ortodox patriarkátus kötelékéből augusztus 11-i hatállyal elbocsátott. Egyben cáfolta azt a – magyar sajtóban is megjelent – hírt, miszerint Némethet püspökké szentelték volna. Ismertette, hogy Németh István mind a jeruzsálemi ortodox, mind az antiochai ortodox, mind az antiochiai szír jakobita egyház vezetőjénél jelentkezett és az 1934. márciusi püspökké választására hivatkozva kérte a püspöki rendre való fölszentelését. Mivel mindenhol sikertelenül járt – írta Germanosz érsek –, a svájci ókatolikus konventhez fordult, ahol azonban szintén elutasították kérését.²⁷

Németh Istvánt 1934. szeptember 23-án Mar Theodosius néven szentelte püspökké I. Efrém – Mar Ignatius Afram I Barsoum – (1887–1957) antiochiai pátriárka, a szír jakobita ortodox egyház feje és kinevezte a „magyar görögkeleti ortodox egyház érsekévé”.²⁸ (Valószínű, hogy később Németh Theodosius István szentelte püspökké Boros Istvánt, aki – noha eredetileg katolikus pap volt – a „magyar görög katolikus egyház” püspökeként tevékenykedett New Yorkban az 1940-es években.)²⁹

²⁶ MNL CSML SZL XII. 4. 3. doboz A szentesi görögkeleti egyház iratai. 1927–1933. Jelzet nélkül. [VKM 5522/1934./II. főosztály]

²⁷ MNL CSML SZL XII. 4. 3. doboz A szentesi görögkeleti egyház iratai. 1927–1933. Jelzet nélkül. [Germanosz érsek levele a szentesi ortodox egyházközségnek. Bécs, 1934. augusztus 14.]

²⁸ Taylor, William: i. m. 123.

²⁹ Brandreth, Henry R. T.: *Episcopi vagantes and the Anglican Church*. Society for Promoting Christian Knowledge, London, 1947. 67.

Németh István püspöki szolgálatának magyar nemzeti jellegét hangsúlyozta az *A keleti keresztény egyház a fajmagyarok között az őshazától napjainkig* című, az Országos Rákóczi Szövetség 1939. évi március hó 26-án tartott díszközgyűlésén elhangzott előadásában, amelynek szövege abban az évben nyomtatásban (tizenhat oldalas füzet formájában) is megjelent. „Püspökké szenteléssel kapcsolatban – így Németh – a magyar keleti egyház nyerte el alázatos személyemen keresztül a román nemzeti-ségi egyházzal szemben azt a megtisztelő jogot, hogy a jeruzsálemi római katolikus, görögkeleti görög, görögkeleti kopt, görögkeleti szír és görögkeleti örmény pátriárkák hozzájárulásával az Üdvözítő Szent Sírjánál magyar nyelven mondhattam Szentmisét, melynek révén nyelvünk kanonikus szent nyelvvé vált.”³⁰

Fiáth Miklós, a belügyminisztérium kivándorlási osztályának vezetője 1934. november 26-án értesítette a Csongrád megyei főispánt, hogy Németh István – mint politikailag megbízhatatlan egyén – számára útlevél a minisztérium előzetes hozzájárulása nélkül nem adható ki. Levelében többek között az alábbiakat írta.

„Németh keletre utazott és sorra járta a különféle patriarchátusokat, ú[gy]. m[int]. a jeruzsálemit, az antiochiait azzal a reménnyel, hogy valamelyik őt püspökké fogja felszentelni. Sőt Jeruzsálemből keltezve a magyar sajtó útján egy olyan közleményt is közhírré tétetett, hogy az antiochiai pátriárka őt püspökké szentelte és hogy a jövőben ezen patriarchátus főhatósága alá tartozik. Ezzel szemben a gör[ög]. kel[eti]. ort[odox]. patriarchátusok közül egyik sem szentelte őt püspökké. Cél ért azonban a Homszban³¹ székelő szír jakobita monofizita³² patriarchánál, aki által főpappá fel is szenteltetett. Németh az erről szóló okmányt folyó évi október hó 19-én bemutatta. Megvizsgálva azt nevezett miniszter úr³³, Némethnek tudtára adta, hogy miután a szír ortodox egyház nem azonos a Magyarországon törvényesen bevett gör[ög]. kel[eti]. ortodox egyházakkal, őt szentesi görögkeleti lelkésznek többé nem tekinti, s Magyarországon görögkeleti istentiszteleteket nem végezhet. Amennyiben azonban ő, [vala]mint a szír ortodox egyházba esetleg őt követő hívei, kilépve a görögkeleti egyházból mint felekezetnélküliek az elsőfokú közigazgatási hatóságnál jelentkeznek és új vallásfelekezetüket törvényesen elismertetni óhajtják, ezirányban a törvényben előírt lépéseket megtehetik.

³⁰ Idézi: Sasvári László – Diószegi György: i. m. 35–36.

³¹ Homsz – arabul: Hims (حمص), ősi görög nevén: Emesza (εμεσσα) – város Szíria nyugati részén, Damaszkusztól északra, százhatvan kilométerre fekszik.

³² A monofizita keresztény tanítás úgy tartja, hogy a megtestesülés után Jézusban az isteni és az emberi természet egyetlen természeté lett. Ezzel szemben az ortodoxia által a 451. évi kalkedóniai zsinaton megfogalmazott álláspont szerint Krisztusnak két – isteni és emberi – természete volt.

³³ Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter.

Németh István a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr szóbeli kijelentését tudomásul vette és jelenleg mint szír jakobita monofizita főpap szerepel.³⁴ Megjegyzem, hogy Némethet tudomásom szerint újabban a konsztantinápoli görögkeleti ökumén patriarchátus is folyó évi augusztus hó 11-én kelt intézkedéssel mindennemű egyházi tisztségtől megfosztottnak mondotta ki.³⁵

Ezután Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter Farkas Béla csongrádi főispánt bízta meg a szentesi magyar görögkeleti egyháztanács működésének felügyeletével, illetve annak elnöki feladatainak ideiglenes ellátásával. 1935 őszén Németh István bírósághoz fordult és elmaradt – havi négyszáz pengős – bérért, illetve méltányos nyugdíjat követelt a szentesi egyházközségtől, amelynek ingatlanját, amelyet még lelkészi lakásként kapott meg, még 1938 nyarán is használta. Ekkoriban kelt leveleit mint „Németh István, a szentesi görögkeleti magyar egyház esperes-lelkésze, felszentelt püspök-érsek” írta alá.

Összességében megállapítható, hogy a magyar nemzetiségű ortodox hívek azon igénye, hogy önálló egyházszervezetük – püspökségük – legyen több formában is megfogalmazást nyert. Egyik formája volt az egykoron görögök által alapított szentesi magyar ortodox egyházközség tagjainak törekvése, amelynek részeként előbb a magyar liturgikus nyelvet használó egykori katolikus pap Németh Istvánt választották meg lelkészükké, majd pedig – más ortodox közösségekkel együttműködve – igyekeztek elérni „magyar ortodox” püspökké választását és fölszentelését. Ezzel párhuzamosan a magyar kormánynak – amely politikájának helyi képviselői (például a Csongrád megyei alispán vagy a szentesi polgármester) kezdetben támogatták Némethék mozgalmát – is gondja volt a magyar ortodoxok lelkipásztori ellátásának biztosítására. Ennek jegyében hozták létre 1942-ben a Budapesti Görögkeleti Hittudományi Főiskolát és ennek szellemében támogatták a Popoff Mihály orosz emigráns lelkész vezette – aki a magyar kultuszkormányzattól elnyerte a nagyprépost méltóságot is – magyar ortodox egyházat.³⁶ Németh Istvánt tehát eleinte politikailag is támogatták, ám később a bizalmat mind helyi (szentesi), mind országos szinten – valószínűleg nyughatatlan természete és számos konfliktusa miatt – megvonták tőle.

³⁴ A (jakobita ókeleti) szír egyházzól lásd bővebben: Berki Feriz (szerk.): Az orthodox kereszténység. Budapest, 1984. Magyar Ortodox Adminisztratúra. 25–45.; Myz, Roman: Keleti egyházak. Szeged, 1999, Agapé Kiadó. 17–21.; Timkó Imre: Keleti kereszténység, keleti egyházak. Budapest, 1971, Szent István Társulat. 168–171.; Thöle, Reinhard (szerk.): Bevezetés az ortodoxia világába. Budapest, 2001. Kálvin Kiadó. 282–285.

³⁵ MNL CSML SZL XII. 4. 3. doboz A szentesi görögkeleti egyház iratai. 1927–1933. Jelzet nélkül. [BM 9889/934.VIII.res]

³⁶ Vö. Manzinger Krisztián: Az ortodox egyház a magyar nemzeti célok szolgálatában? Regio, 2010. 3. sz. 149–179.

Endeavours to Establish a Hungarian-Speaking Orthodox Bishopric in the 1930s.
To the biography of Bishop István Németh

István Németh was born on 25th July, 1890. Having finished his Roman Catholic theological studies, he was ordained as a priest for the service of the Diocese of Vác on 24th June, 1914. Later on, he got married, converted to the Orthodox faith and first served as a cleric of the Serbian Orthodox Church and then as that of the Patriarchate of Constantinople in Szentes. On 15th March, 1934, the unofficial (not state-authorized) ecclesiastical council of the Hungarian Orthodox Church, made up of its followers, elected him to be bishop. Not long after that, on 23rd September, 1934, he was also ordained as a bishop under the name of Mar Theodosius and was appointed 'the archbishop of the Greek Orthodox Church of Hungary' by Ephrem I (Mar Ignatius Afram I Barsoum), the Jacobite patriarch of Antioch. After the Second World War, István Németh left for the West, and continued his activity within the frames of Eastern Christianity. He deceased in Munich, in March, 1969. Bishop István Németh's activity in the 1930s fitted the endeavours of the Hungarian Orthodox believers to the establishment of an independent Church organization (a bishopric). In that spirit, the members of the Hungarian Orthodox Parish of Szentes – which had been founded by the Greeks in the past – first elected István Németh, the former Catholic priest using the Hungarian language during liturgies, to be their pastor, and then, with the co-operation of other Orthodox communities, they also strived to advance his election and ordination as a 'Hungarian Orthodox' bishop. At the same time, the Hungarian government – namely, its local political representatives (the local leaders of administration and the elected mayor, in particular), who initially supported the movement of Németh and others – also provided the Hungarian Orthodox Christians with pastors.

The author of the present study reviews the events of István Németh's years spent in Szentes and the history of his election and ordination as a bishop. The primary source of the paper has been the file of the Orthodox Parish of Szentes (the documents of the Greek Orthodox Church of Szentes. XII. 4. Boxes 1–4) stored in the Szentes, Csongrád County Archives of the National Archives of Hungary.